

УДК 316.61 : 371.11 : 159.21

ПІДГРУНТЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІМИ ВИКЛАДАЧАМИ ПСИХОЛОГІЇ В ЧАСІ ВИКОРИСТАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СТУДЕНТА

О.О. Левченко

Стаття присвячена питанню підготовки майбутнього вчителя школи, викладача вищої школи, управлінця як фахівців гуманітарної сфери. Зміст розкривається на рівні фасилітативних дій у складній динамічній системі "професійного самовизначення" в межах фасилітативного підходу та педагогіки толерантності, що сприяє вільному розвитку особистості молодшої людини.

Ключові слова: педагогіка толерантності, професійне самовизначення, освітній процес, ставлення, потенційні можливості.

Постановка проблеми у загальному вигляді

Проблема розвитку особистості майбутнього викладача психології, його перетворення на теренах світової і національної культури є найважливішим в підґрунті освітнього процесу, його вихідним пунктом, своєрідною точкою відліку розвитку особистості фахівця як людини. Майбутній викладач самостійно, вільно і відповідально визначає свій життєвий шлях, є активною, здатною до осмислення свого життя і його перетворення. Він є особистістю, яка свідомо і позитивно ставиться до праці, обирає стратегію особистого життя, віддану гуманістичним ідеалам. Але в реальному житті це занадто тяжко. І тому проблема у всі часи, а особливо сьогодні, за умов всеосяжної соціально-економічної кризи, є надактуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми

Проблема духовно-морального розвитку сучасної молодшої людини, мотивації самовизначеності в професії залишається актуальною, на що вказує Г. Шевченко [13]. З дослідження Г. Корсетова, ми доходимо запитання: «Чому ж останнє не знаходить

сьогодні широкої потреби і розповсюдження в масовій шкільній практиці?» [цит.: 6, с. 102]. Відповісти на це запитання можна тільки дослідивши цю проблему. В ранній юності людина самостерігає себе, в неї інтенсивно розвивається самосвідомість – важливий елемент самопізнання. Прийняття себе, задоволеність собою як особистістю – це наслідок високої самооцінки своїх якостей. Пізнаючи світ, себе в ньому, людина неодмінно запитує себе: «Що я зможу зробити в цьому світі?», «Яке моє місце в ньому?». Пошук відповідей на ці запитання А. Мудрик називає сутністю самовизначення, тобто «визначення людиною свого місця у світі і в сфері взаємовідносин із людьми, що поруч з нею» [8, с. 49].

Отже, одне з важливих педагогічних завдань у роботі із старшокласниками чи студентами – створити умови для мобілізації і реалізації потенційних можливостей особистості відповідно до її реальних домагань, допомогти їм соціально самовизначитися на майбутнє (що є сутністю фасилітативного підходу [11, с. 8-12; 6, с. 70-76]), та щоб і сама молода людина змогла в чомусь допомогти порадою товаришу, але толерантно та з терпимістю. Філософське ж розуміння толерантності визначається як світоглядна позиція індивіда та суспільства. Хоча в словнику «толерантність» найчастіше тлумачиться як синонім «терпимості» з посиланням на те, що поняття «толерантність» похідне (від *лат.* – означає *терпимість*, – прим. авт.). Так від порад зовні, особистої думки усвідомлена соціальна позиція особистості, закладена всім комплексом виховних і освітніх впливів, що є точкою зору чи то принципом, ставала основою (мотивом) професійного самовизначення. Слушною у вирішенні проблеми професійного самовизначення у школі (раніш, у радянські часи – прим. авт.) в старших класах була професійна орієнтація як предмет, яка допомагала зорієнтуватися учнівській молоді у виборі професії – мотивувати вибір професії. На жаль, сьогодні в освіті вона стала майже непотрібною.

Сутність мотивації як психологічної категорії розкрито працями В. Давидова, О. Леонт'єва, В. Моргуна, С. Рубінштейна, Н. Тализіної, Д. Ельконіна та ін. Деякі психологи під мотивацією розуміють сукупність стійких мотивів до діяльності (Л. Божович, В. Ковальов, Я. Скалкова); інші вважають, що мотивація містить всі

види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, мотиваційні настанови і ін. (В. Асєєв); треті розглядають мотивацію як властивість, якість особистості (В. Мерлін) або як спрямованість особистості людини, наявність чи відсутність у неї суспільної адаптивності, усе, що характеризує цілісний образ людини. Вивчалися й такі мотиваційні компоненти, як пізнавальний інтерес і пізнавальна потреба (В. Башарін, В. Ільїн, Г. Кирилова,), мотивація навчання і праці (О. Гребенюк), мотивація навчальної діяльності (О. Глазунов, О. Цветкова), мотивація в теорії і методиці навчання (В. Разумовський, О. Савченко, А. Усова та ін.). Педагоги-дидакти А. Алексюк, М. Данилов, В. Ільїн, І. Каїров, О. Савченко та інші, розглядаючи мотивацію як педагогічну категорію, здебільшого досліджували мотивацію загалом чи окремі її елементи.

Але важливим на початку дослідження є розуміння самого професійного самовизначення та розкриття проблеми сутнісної складової мотивів.

Формування цілей статті

Мета, яку ми висунули, полягає у розкритті чинників формування мотиву до професійного самовизначення за умов фасилітативних дій та толерантного ставлення до студентів – майбутніх викладачів психології.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Як підказує практика, в досягненні загальних цілей виховання необхідними мають бути психолого-педагогічні умови слухності вільного і творчого розвитку особистості. З цього слідує спрямована потреба в конкретизації розробок, з точки зору соціально-педагогічної, критеріїв слухності до моделей педагогічної діяльності (освітніх практик) педагогів вищої школи [4; 6; 12]. Реалізація моделей має бути спрямованою на результат – професійне самовизначення майбутнього фахівця. Важливість останнього *витікає з тлумачення поняття* «Професійне самовизначення». *Та як* подано в «Українському педагогічному словнику» – це «процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Професійне самовизначення полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною

індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста» [1, с. 275]. Також відзначено, що процес формування у студентів позитивного, зацікавленого, творчого ставлення до професійної діяльності, спосіб його самореалізації досягається завдяки узгодженості внутрішньо особистісних та соціально-професійних потреб і трактується як професійне самовизначення.

В юнацькому віці справжнє самовизначення відбувається, коли стає можливим самоствердження – важливий компонент самовизначення (*самоствердження* – утвердження себе, своєї особистості, її цінності, значущості). Звідси основне завдання цього періоду, його призначення і психологічний зміст – особистість має самовизначитися, знайти своє місце в суспільстві. Бо рішення вступити до вищого навчального закладу і стати управлінцем, вчителем чи викладачем психології вищої школи – початковий етап тривалого і складного процесу професійного самовизначення. Його ефективність залежить від знання соціально-психологічних особливостей студентського віку (від 17–18 до 23–25 років), які дають змогу характеризувати студента як суб'єкта навчальної діяльності (Б. Ананьєв, І. Зимня, Ю. Кулюткін).

Що ж до випускників загальноосвітніх навчальних закладів, що за ситуація з їхнім «свідомим» вибором сьогодні? Хто сьогодні вибирає, вони чи їхні сертифікати? В якому стані сьогодні профорієнтація школярів? Легше всього відповісти на останнє запитання, тому що профорієнтація залишилась без педагогічної опіки. Профорієнтація практично відсутня через те, що в існуючих соціально-економічних умовах немає держзамовлення. Але частка учнівської і студентської молоді вже в цей віковий період намагається свідомо виділитися вмотивованою діяльністю у навчанні та професійному становленні, що спрямоване в елітарне майбутнє. Мабуть тому, розглядаючи питання мотивації щодо одержання вищої освіти, Б. Нагорний, М. Яковенко, А. Яковенко і звертаються до праць соціолога П. Сорокіна, який досліджував школу «як механізм, що тестує і розподіляє, звертався до яскравих історичних прикладів, які демонструють сталість принципу відбору за допомогою освітнього процесу» [9, с. 16] та взаємодії в ньому.

Н. Лазуріна стверджує, що «різноманітний безпосередній досвід соціальних взаємодій, результатом чого може бути соціальна компетентність, сприяє розширенню поля сприйняття людини. Саме це ... є важливим для актуалізації толерантності, оскільки, по-перше, легше зрозуміти, поважати та прийняти людину, коли безпосередньо знаєш соціальний контекст його буття; по-друге, в процесі напрацювання соціальної компетентності часто формується гнучкість особистості, що, як було зазначено, є якісними сторонами толерантності» [7, с. 21]. Та студентство – особливий етап розвитку самосвідомості. У вік, коли образ «Я» складається в єдину систему, формується адекватніша, порівняно зі старшокласниками, самооцінка особистості, яка постає як на основі аналізу результатів діяльності, так і з порівняння себе із людьми, що поруч, персонажами та образами із книг, фільмів. Водночас студентський вік ні педагогічно, ні психологічно вивчено недостатньо – існують різні погляди щодо цього. Частина дослідників вважають, що студенти – це дорослі люди. Інші стверджують, що в них тільки-но розвиваються закладені в старших класах тенденції. Треті вказують на особливості студентського віку як другого етапу юності. Так Ю. Кулюткін, окреслюючи перший період дорослості – молодість (з 16 (18) до 28 (30) років), зауважує, що період молодості починається кризою вікового розвитку, потім відбувається засвоєння ролі дорослого, усвідомлення своїх прав і обов'язків, виконання нових соціальних функцій і ролей, оволодіння професійною майстерністю, напрацювання власного способу життя (за поданням М. Чобітько).

Але треба відмітити, що студенти сьогодні – це нове покоління, яке вирросло у нову добу відродження української державності. Їм властива передусім нова особистісно-професійна орієнтація і соціальна зрілість, вони вільно і відверто висловлюють свою думку як у молодіжному середовищі, так і в діалозі з викладачем, вимагають поваги до своєї позиції, готові до особистісного й професійного самоствердження і не завжди доходять до допомоги іншому (тут постає проблема фасилітації – проблема спостереження оточуючої ситуації, та на цих підставах – допомога іншому бажано в толерантному режимі, – прим. авт.). Разом з тим до явищ повсякденного життя студенти ставляться з позиції ринкової економіки і водночас орієнтовані на здоровий глузд та

загальнолюдські цінності. У них помітно зріс інтерес виконувати науково-дослідну роботу. Із загалу першокурсників, попри суттєві зміни у студентському середовищі, ще не сформоване захоплення обраною **професією**. Це показало дослідження (2009), яке ми проводили у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля (м. Луганськ), в якому взяли участь понад 250 студентів першого-другого курсів філософського факультету та факультету інформаційних технологій (майбутні психологи і викладачі психології, філософи, релігієзнавці, майбутні фахівці з управління і інформаційної діяльності).

На першому етапі було виявлено, що студенти недостатньо знають себе, свої уподобання і можливості, інколи не впевнені в правильності вибору професії гуманітарного спрямування. Частина з них вступили до вищої школи за наполяганням батьків (бо вони оплачують це навчання), а решта – під впливом друзів, знайомих та за прохідним балом сертифіката. За нашими спостереженнями, більшість студентів-початківців (перший-другий курси) не вміють слухати і конспектувати лекцію, опрацьовувати наукову літературу (реферувати). Лише до 11% студентів володіють методами конспектування лекційного матеріалу, іншим навіть важко виділяти головні аспекти теми. Майже у третини з них (32,5%) немає навичок виступати перед аудиторією, дискутувати (31,2%), аналізувати ситуації, що виникають (25,3%). Виявлення професійної установки на педагогічну діяльність студентів в майбутній професії (студенти перших курсів філософського та філологічного факультетів), за підсумками анонімного опитування, порівняно з існуючими даними (Л. Любчак, Вінницький державний педагогічний університет, 2000), студенти з Луганщини показали нижчі результати. Зрозуміло, що сьогодні інші часи, але і студенти інші. І це – реалії.

На другому етапі ми дійшли уточнення об'єктивних чинників та показників, що стосуються конкретно професій психолого-педагогічного спрямування. Є й суб'єктивні чинники, але під впливом перших. Тому в результатах через дріб подано цифри нашого дослідження 2009 року в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля, м. Луганськ (кількість студентів подано у відсотках):

—

X

очу бути вчителем, викладачем – 72,8 / 49,1;

–

е хочу бути вчителем (викладачем), але буду намагатись, якщо буде нагода працевлаштування у виші – 21,2 / 21,6;

–

е хочу з особистих міркувань – 6,0 / 29,3.

Проаналізувавши поданий матеріал, ми дійшли думки, що професійно стратегічно, ситуаційно та слушно вирішується питання щодо допомоги студентам у професійному самовизначенні в університетах, які пропонують студентам подвійну спеціальність. Що в ринкових умовах допоможе молоді зорієнтуватись у вихорі бурхливих соціальних подій сучасності, але не нав'язливо в толерантному режимі проводилися з такими співбесіди заради допомоги остаточного вибору чи якоїсь професійної підтримки. Природним є те, що на цьому етапі виявляються вади існуючої професійної орієнтації і професійної підготовки, а також соціально-економічна ситуація (останнє сховано в цифрових показниках); зрозумілішими стають реальність життєвих планів, наявність у студентів певної мотиваційної сфери та ціннісних орієнтацій, або їхня відсутність через наслідки трансформації суспільства, соціально-економічної кризи. На цих підставах від часів закінчення загальноосвітньої школи і майже до випуску з вищої школи і утворюються кризи соціально-професійної зрілості майбутніх викладачів психології. Останнє викликано чинниками, що їх детермінують (див.: табл. 1).

Таблиця 1

**Змісти кризових періодів формування соціально-
професійної
зрілості майбутніх викладачів психології та шляхи їх
подолання**

№ п/п, ознака кризи	Чинники, що детермінують кризи	Шляхи подолання кризи
------------------------	-----------------------------------	-----------------------

1. Вибір професії перед початком навчання у вузі (16-17 років).	Неспроможність зреалізувати свої професійні наміри. Вибір професії відбувається без урахування особистих психологічних якостей. Ситуативний вибір професійного	Професійне компетентне психолого-педагогічне консультування. Корекція професійних намірів. Психологічний супровід процесу адаптації у професійному навчанні.
2. Криза вибору професії (19-21 рік) на стадії професійної освіти.	навчального закладу. Невдоволеність професійною освітою та станом професійної підготовки. Зміна соціально-економічних умов життя.	Детермінація індивідуальності до навчально-пізнавальної діяльності. Корекція професійної спрямованості.
3. Криза професійних очікувань на стадії педагогічної практики	Перебудування провідної діяльності. Важкість до професійної соціальної адаптації. Засвоєння провідної діяльності.	Активізація професійних зусиль. Корекція мотивів праці і «Я»-концепції. Зміна спеціальності та професії.
4. Криза очікувань початку професійної діяльності за фахом	Розбіжності у професійних очікуваннях з реальною дійсністю. Страх як перед загрозою до виживання через недостатню оплату праці на даний час кризових умов економіки. Астенічний стан фрустрації (апатія, пригніченість, депресія) до початку фахової	Формування позитивної мотивації до обраної професійної діяльності. Розробка спеціальних фасилітаційних програм. Покращення духовно-морального і психологічного клімату та толерантне ставлення до прийняття в педагогічних колективах молодих фахівців.

	діяльності через кризовий стан суспільства.	
--	---	--

Напруженим (стресовим) для більшості першокурсників є початок навчання у вищій школі. Досить складно їм адаптуватися до нових умов та методів навчання у вищому навчальному закладі, на що звертає увагу А. Петровський [див.: 9, с. 37]. Так перешкоди у сприйнятті інноваційних психолого-педагогічних технологій, стиль викладачів нерідко спричиняють студентам-першокурсникам нервові зриви, зниження успішності, відчуття дискомфорту в спілкуванні з однокурсниками та викладачами.

Тож, на початку навчального року викладачі, а особливо куратори академічних груп, психологічна служба вищих навчальних закладів (реально, то вони працюють мляво, – *прим. авт.*) мають надавати першокурсникам психолого-педагогічну підтримку, та й не тільки першокурсникам, а й усім суб'єктам педагогічної діяльності. Останнє має бути відпрацьоване в межах фасилітативного підходу.

Професійне самовизначення студентів у вищому навчальному закладі залежить не лише від розуміння ними соціально-психологічних особливостей, а значною мірою від їхнього ставлення до навчання, культурних орієнтацій, мотиваційних схильностей до професії вчителя чи викладача психології, основних напрямів їхнього життєвого успіху. Мабуть, саме це мав на увазі Л. Виготський, наголошуючи на тому, що думка народжується не з іншої думки, а із мотивуючої сфери свідомості, яка охоплює наші прагнення і потреби, наші інтереси й потяги, наші афекти та емоції. Наголошував він також на тому, що мотив – динамічне явище, на яке впливають ті зрушення, які відбуваються у внутрішній структурі особистості, а також у зовнішніх обставинах її життєдіяльності.

Отже, кожному віковому етапу розвитку людини притаманні специфічні мотиваційні замовлення, формування якого залежить від толерантного і чуйного ставлення оточуючих. Та, як на нашу думку, ефективність процесу професійного самовизначення майбутнього викладача значною мірою залежить від внутрішньої позиції, ставлення студента до управлінської чи педагогічної діяльності,

тобто вмотивованості цієї діяльності. Так, дослідження серед студентів-першокурсників показало, що головним мотивом є інтерес до навчального предмета (63,3% опитаних), значно менше (25,6%) представлено мотиви, які свідчать про інтерес до діяльності заради матеріального достатку, зовсім мало – 11,1% - засвідчують інтерес на допомогу товаришу по навчанню чи ближньому. Звідси можна зробити висновок, що вищі навчальні заклади обирає значна частина молоді, яка не схильна до управлінської чи педагогічної діяльності, фасилітарного стилю та толерантної взаємодії.

Процес формування мотиваційної сфери має виховний характер як щодо професійного самовизначення, так і стосовно розвитку особистості загалом. Останнє допомагає в мотивації професійного самовизначення, що на достатньому рівні розкрито М. Пряжниковим. Він вказує на основні чинники впливу на цей процес: інтуїція; схвалення з боку близьких; бажання бути самостійним; престиж; легкість вступу до навчального закладу; доброзичлива атмосфера; творчість; бажання виявити інтелект, власні здібності та можливості їхньої реалізації; можливість навчатися в магістратурі, аспірантурі; усвідомлене, виважене власне бажання; поінформованість про очікувану діяльність; перспективи професійного росту і побудови кар'єри; наявність друзів на місці майбутнього навчання; близькість місцезнаходження навчального закладу; легкість навчання; наявність гуртожитку; цікава практика у школі, навчальному закладі тощо; гарантування працевлаштування [10, с. 41].

Аналіз проблеми мотивації у професійному самовизначенні студентів вищих навчальних закладів показує неоднозначність мотивів вибору професії і навчального закладу. С. Єлканов виділяє серед них три основних: любов до предмета; любов до предмета разом з любов'ю до професії вчителя; формальна потреба отримати вищу освіту (безвідносно до майбутньої діяльності) [3, с. 33]. Мотиви професійного самовизначення впливають на специфіку суб'єктного ставлення студентів до педагогічної праці. Тому ми й розглядаємо їх як засіб формування важливих для майбутньої професії якостей особистості. Є. Ільїн підкреслює, що вибір професії – досить складний і, буває, тривалий мотиваційний процес. Від правильного вибору професії багато в чому залежить доля людини,

задоволеність своїм життям. Так, за даними досліджень американських учених, правильний вибір професії в 2-2,5 разу зменшує плинність кадрів і на 10-15% збільшує продуктивність праці. Фактори, що визначають вибір майбутньої професії, за Є. Климовим, такі: позиція старших у родині, позиція однолітків; позиція шкільного педагогічного колективу; особисті професійні й життєві плани, здібності та їхній прояв; прагнення бути суспільно визнаним; інформованість про ту чи іншу професійну діяльність; здібності [5, с. 181].

Дійсно, згадане є важливим у виборі педагогічної діяльності як професії. Водночас пам'ятаймо, що найважливішими серед них, на думку сучасних дослідників (Ш. Амонашвілі, І. Зязюн, В. Моргун, О. Савченко та ін.), залишаються любов до дітей, уміння спілкуватися з ними, розуміти їхні вчинки і перейматися проблемами, вірити в підопічних і бачити в кожній людині особистість, уміння допомогти кожному з них стати особистістю (останнє то і є фасилітативним компонентом). Це, на нашу думку, може здійснити тільки толерантна людина, «педагог з великою душею» – педагог-фасилітатор, як свого часу були А. Макаренко і В. Сухомлинський, є Ш. Амонашвілі та ін. Невипадково В. Сухомлинський основою успіху вчителя вважав духовне багатство, щедрість душі, вихованість почуттів, високий рівень емоційної культури, вміння глибоко розуміти сутність педагогічного явища як феномена [12]. Це означає, що в педагогічній праці цілі, завдання, методи навчання і виховання здійснюються у формі особистісних стосунків, та якщо то відбувається на підставах фасилітативного підходу і толерантності, це є знаковим. Останнє говорить про те, що вчитель (викладач) не лише дає знання. Він як професіонал є компетентним у своїй справі, є прикладом для дітей, молоді та їхніх батьків.

Висновки й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку

Особистісний потенціал в напрямку професії, що обирається, не випадково описано в працях класиків педагогіки (М. Монтень, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський), які пропонували спеціально готувати молодь, яка хоче оволодіти педагогічною професією, а не так, як за сучасних умов – через відбір сертифікатів

на декілька спеціальностей. Отже, можна констатувати, що цим порушено традиції та відпрацьовану освітню практику – систему професійної орієнтації молоді з часів А. Макаренка [14]. Професійне ж самовизначення виявляється показником суб'єктивного причислення себе до певного типу професії. Тому сьогодні важливо, хто сідає за студентську парту – випадкова особистість чи професійно орієнтована, самовизначена, покликана сіяти *розумне, добре і вічне чи?...* *Що ж є слухним чи критеріями при виборі професії психолого-педагогічного спрямування? Отже, якщо до свідомого вибору групи згаданих професій підходити з позицій теорії творчості, то тут важливими є критерії слухності в кризові часи у соціумі. А слухна дія одночасно має бути і раціональною, і перспективною, і закоріненою, і генеративною, і справною, і відповідно до етичної норми, і що сприяє переданню вміння [2, с. 143].*

У вирішенні проблеми самовизначеності майбутніх педагогів-психологів треба опікуватися створенням умов та режиму найбільшої психолого-педагогічної слухності особистості, риси якої залежать від утворюючих відповідний потенціал чи її підструктурні компоненти та чинники:

– о
рієнтація абітурієнта на професію в гуманітарній сфері та їхні очікування до часу вступу у вищий навчальний заклад;

– м
отиваційні аспекти його намірів, що формуються протягом тривалого часу під впливом багатьох факторів і обставин;

– р
івень освіченості, цінностей, ідеалів студента, а пізніше – по закінченню вищої школи, – як вони за допомогою толерантного ставлення викладачів були вкорінені в свідомості фахівця.

Разом з тим треба не втрачати ситуацію, за якої відбувається природна інтеграція у розвитку процесу навчання і виховання, коли зміст навчання засвоюється як особистісна цінність, а викладачу (особливо викладачу психології) вдається звертатися й до глибинних структур його професійної свідомості, що є ефективним в часі використання фасилітативного підходу та толерантного ставлення до студента. Останнє є умовою покращення духовно-морального і

психологічного клімату в навчальному закладі, а пізніше – на першому робочому місці, що є підґрунтям толерантного ставлення до прийняття майбутніх викладачів психології як молодих фахівців.

Література

1. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник / *Гончаренко Семен Устимович.* – К. : Либідь, – 1997. – 376 с.

2. *Горальський Анджей,* Теорія творчості [Переклад Олега Гірного] / *Горальський Анджей.* – Львів : Каменярь: Warszawa : Universitasrediviva, – 2002. – 144 с.

3. *Елканов С.Б.* Основы профессионального самовоспитания будущего учителя [Учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов] / *С.Б. Елканов.* – Москва: Просвещение, – 1989. – 189 с.

4. *Зязюн І.А.* Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: [Збірник наук. пр.] / *Зязюн Іван Андрійович* [За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало]. – К., – 2003. – 680 с.

5. *Ильин Е.Л.* Мотивы человека: теория и методы изучения / *Е.Л. Ильин.* – К.: Вища шк., – 1998. – 291 с.

6. *Коротяев Б.И.* Новый психолого-педагогический проект воспитательно-учебного процесса : [монография] / *Коротяев Борис Иванович, Третьяченко Виктория Витальевна.* – Луганск: Глобус, – 2004. – 192 с.

7. *Лазуріна Н.П.* Толерантність як складова соціальної компетентності / *Н.П. Лазуріна* // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. [Випуск 39]. Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008, – С. 19-22.

8. *Мудрик А.В.* Время поисков и решений, или старшеклассникам о них самих: [Кн. для учащихся] / *А.В. Мудрик.* – М. : Прогресс, – 1990. – 191 с.

9. *Нагорний Б.Г.* Студентство і сучасність : / *Нагорний Борис Григорович, Яковенко Марина Леонідівна, Яковенко Андрій Вячеславович.* – К. : Арістей, – 2005. – 164 с.

10. *Пряжников Н.С.* Соотношение понятий «личностные самоопределения» и «профессиональное самоопределение» / *Н.С. Пряжников* – Екатеринбург : Бук-пресс, 1994. – 184 с.

11. Сорочан Т.М. Фасилітація – нова функція післядипломної педагогічної освіти / Сорочан Тамара Михайлівна // Освіта на Луганщині. – № 2(21), –2004. – С. 8-12.

12. Сухомлинский В.А. Мудрая власть коллектива / Сухомлинский Василий Александрович. – М. : Педагогика. –1975. – 128 с.

13. Шевченко Г.П. Духовно-нравственное воспитание учащейся молодежи / Г.П. Шевченко // Педагогика. – № 9. –2008. – С. 11-25.

14. Якса Н.В. Педагогічні теорії, системи, технології : [Курс лекцій. Ч. 1] / Н.В. Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. –2005. – 180 с.

Статья посвящена подготовке будущего учителя школы, преподавателя высшей школы, управленца как специалиста гуманитарной сферы. Содержание раскрывается на уровне фасилитативных действий в сложной системе профессионального самоопределения в пределах фасилитативного подхода и педагогики толерантности, что содействует свободному развитию личности молодого человека.

Ключевые слова: педагогика толерантности, профессиональное самоопределение, образовательный процесс, отношение, потенциальные возможности.

Publication is devoted to the question of preparation of the future school teacher, higher school teacher, manager as a specialist of Arts. The contents is revealed on the level of facilitative actions in the complex system of professional self-determination within the limits of facilitative approach and pedagogics tolerance, that stimulates free development of a young man's personality.

Keywords: pedagogics of tolerance, professional self-determination, educational process, relation, potential possibilities.

Левченко Олег Александрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Борисов В.В.